

Sanja Cvetnić

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*
10. 9. 2007.

Baldassare d'Anna u Kreševu i Kraljevoj Sutjesci

Ključne riječi: Baldassare d'Anna, slikarstvo, Venecija, manirizam, Bosna Srebrena, franjevci
Key Words: Baldassare d'Anna, painting, Venice, Mannerism, Bosna Srebrena, Franciscans

Slika Posljednji sud u Franjevačkoj crkvi sv. Katarine Aleksandrijske u Kreševu bila je na temelju potpisa atribuirana uoči izložaba Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija (1987–1989.) Baldassareu d'Anna, »malom slikaru mletačkog epigonskog manirizma«, kako ga je nazvao Grgo Gamulin pišući o njegovim dalmatinskim djelima (1977. g.). Slika je zabilježena u kronici kreševskoga samostana u godini 1765. kao »stara« te se vjerojatno radi o izravnoj naružbi franjevac. Slika Bezgrješno začće s lauretanskim simbolima, sv. Stjepanom Prvomučenicom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem (1621. g.) u zbirci Franjevačkoga samostana sv. Ivana (Ive) Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci do sada je smatrana djelom naručitelja, Stjepana Dragojlovića. U članku se na temelju komparacije i podataka iz literature o izgubljenju potpisa slika pripisuje Baldassareu d'Anni, uz ogradu s obzirom na snažne restauratorske zahvate provedene uoči spomenute izložbe, o kojima dokumentacija nije dostupna.

Posljednji sud

Požar koji je buknuo na Uskrs 7. IV. 1765. godine u Kreševu, prema svjedočanstvu suvremenika fra Marijana Bogdanovića, uništio je sve umjetnine i liturgijsku opremu »osim stare, kvalitetne slike Općenitog suda i nekih drugih manje vrijednosti.«¹ Slika *Posljednji sud* (sl. 1)² u Franjevačkoj crkvi sv. Katarine Aleksandrijske koju je još osamnaestostoljetni kroničar (s pravom) proglasio »starom«, preživjela je još nedaća, globalnih i lokalnih: propasti nekoliko carstava i kraljevstava, republika i federacija, požare i ratove, pa i danas resi nutrinu kreševske crkve.

Kreševsku je sliku u povijesno-umjetničku literaturu uveo Smail Tihčić (1956. g.) atributivno ju smjestivši »u blizinu Palmine kruga«, s važnom napomenom: *Prilikom 'restauracije' 1930 godine slika je ostala uglavnom pošteđena od dodatnih premaza.*³ U pripremama za franjevačke izložbe (1987, 1988. g.)⁴ na slici je otkriven potpis (na oblaku ispod Bogorodice): BALDISSERA. D. ANNA. P. Postali

su jasniji drugi natpisi na slici: VENITE. AD. IVDICIV. DOMINI. (na oblaku ispod zbora anđela); VENITE BENEDICTI PATRIS MEL. (pod Kristovom desnicom); ITE MALEDICTI IN IGNEM AETERNUM. (pod Kristovom lijevicom). Zahvaljujući dotada objavljenim istraživanjima Krune Prijatelja, Cvite Fiskovića i Grgo Gamulina⁵ koji su proširili katalog djela Palmine učenika Baldassarea d'Anna (Baldissera d'Anna; Venezia oko 1572 – 1646. g.) i okupili njegov dalmatinski opus, slika u Kreševu uklopljena je rastući broj oltarnih pala, potpisanih, ili (rjeđe) pripisanih »tom malom slikaru mletačkog epigonskog manirizma«.⁶

U formatu vodoravno položenoga pravokutnika Baldassare d'Anna razdijelio je kompoziciju na skupine u sredini kojih dominira Krist, sudac, prema dugoj likovnoj tradiciji ikonografije Posljednjega suda. S njegove desne strane kleči Bogorodica, a slijeva sv. Mihovil Arkandeo. Koagulirane glavice pojedinih skupina svetaca i anđela slabo prodiru u

1. Baldassare d'Anna, *Posljednji sud*, Kreševo, Franjevačka crkva sv. Katarine Aleksandrijske / Baldassare d'Anna, *Last Judgement*, Kreševo, Franciscan church of St. Catherine of Alexandria

dubinu i ne iluzioniraju ju uvjerljivo. Znatno je snažniji njihov uspon po visini: jedan niz glavâ preseže drugi. Pojedine skupine omeđene su oblacima koji ornamentiraju površinu slike otkrivajući antiklasičnost manirističkoga prostora koji neprestano podsjeća da je medij slike dvodimenzionalan, a ne trodimenzionalan. Prostorno-kompozicijsko rješenje slike *Posljednji sud* Baldassare d'Anna preuzima Tintorettove manirističke formule poput onih korištenih za *Raj* (1588–1592. g.), velebno kasno djelo venecijanskoga majstora u Palazzo Ducale u Veneciji.⁷ U donjoj polovini, u snažnoj i neobjašnjenjivoj dubinskoj asimetriji, razvijena je panorama sitnih likova koji su – prema Ivanovu *Otkrivenju* – proživljavali svoju drugu smrt: »More predade svoje mrtvace, a Smrt i

Podzemlje svoje: i svaki bi suđen po djelima svojim. A Smrt i Podzemlje bili su bačeni u jezero ognjeno. Jezero ognjeno – to je druga smrt: tko se god ne nađe zapisan u knjizi života, bio je bačen u jezero ognjeno.« (Otk. 20,13–15). Kompozicijske i prostorne značajke, impostacija Krista, motiv anđeoskoga zbora pod njim, natpisi i pojedini detalji upućuju također na to da je Baldassare d'Anna poznao neku od grafika koje su nastale prema Michelangelovu remek-djelu za Sikstinsku kapelu, primjerice bakroreze Martina Kolunića (Martino Rota; Šibenik, 1540–1545 – Prag, 1583.) iz 1576, ili Francesca Villamene (Assisi, oko 1564 – Rim, 1624.),⁸ čiji *Posljednji sud* ima na usporedivome mjestu (na oblaku pred anđeoskim zborom) natpis srodnoga sadržaja: poziv na sud

Gospodnji. Dominantni tonovi ružičaste, žutonarančaste, crvene i različitih tonova modre raspoređeni su tako da podcrtavaju ornamentalni značaj slikane površine i maniristički način korištenja boje.

Pretpostavku o dataciji djela nezahvalno je postaviti zbog slabo razrađene kronologije slikareva opusa, i veza-nosti ovoga djela uz grafička rješenja, osim nagađanja da su franjevci Bosne Srebrene mogli naručiti djelo kada su zabilježene druge njegove narudžbe za Dalmaciju, u trećem ili četvrtom desetljeću 17. stoljeća.⁹

Bezgrješno začće s lauretanskim simbolima, sv. Stjepanom Prvomučenicom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem, 1621.

U posebnim slučajevima, znatno rjeđe nego što bismo to poželjeli, natpisi na djelima olakšali su budućim naraštajima enigmatske zadatke njihova spajanja s autorskim imenima i kronološkim podacima. U takvim situacijama čini se da napokon možemo odahnuti, ali ne za dugo, jer se u tumačenju pisanoga teksta uvijek otvore novi problemi. Primjerice, bilješke su spasile od potpuna zaborava Stjepana Dragojlovića, koji je potpisan na dvjema iznimno značajnim slikama manirističkih značajki u Kraljevoj Sutjesci, ali su ti natpisi zbunjivali je li riječ o potpisu autora (slikara), o potpisu naručitelja, ili je pak Stjepan Dragojlović bio i jedno i drugo. Ipak, zahvaljujući bilješkama na slici znamo gdje su i kada slike naručene, čak i datume. Vremenski ranija, slika *Raspeti s Bogorodicom, Marijom Magdalenom, sv. Ivanom Evanđelistom, sv. Stjepanom Prvomučenicom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem* – prema natpisu u kome su se uz pismena polukurzivne bosančice pet puta korištena omega iz grčkoga alfabeta – nastala je 1597. godine: Na 2 jula u Bnecije, na 1597, ia Stiepan Dr[ago]ilović učini ovo [na slav]u Božju na [ili za] sret[an da]n godišta 28.¹⁰ Tekst otkriva mjesto nastanka (Veneciju), nakanu naručitelja (na slavu Božju) i povod, *causa occasionalis* (dvadeset i osmi rođendan Stjepana Dragojlovića), što je značajno za identifikaciju portreta u desnom donjem kutu. U konvenciju portretne vrste ulazi upravo smještaj donatora ispod ili uz svoga sveca zaštitnika, tu sv. Stjepana Prvomučenika, a u natpisu naznačena obljetnica potvrđuje identifikaciju slavljenika – Stjepana Dragojlovića – kao osobe portretirane na slici. Stjepan je portretom na slici obilježio dakle godišnjicu rođenja (2. VII. 1579 – 2. VII. 1597.), što je tek jedan od povoda za portrete narudžbe u kojima naručitelji zaustavljaju vlastiti lik u trenutku prijelomnih događaja u životu: ženidbe, odlaska na putovanje, povratka s hodočašća, a u moćnih naručitelja dobitak ordena, posjeda, višega

plemičkoga naslova, preuzimanje vlasti ... Gotovo četvrt stoljeća kasnije, na blagdan sv. Lovre mučenika, 10. VIII. 1621. njegovo ime ponovno nalazimo na natpisu ove slike *Bezgrješno začće s lauretanskim simbolima, sv. Stjepanom Prvomučenicom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem* (sl. 2).¹¹ Natpis dolje desno na rastvorenoj knjizi u ruci sv. Stjepana Prvomučenika: »[N]a 1621 na 10 a[g]osta [ia Stie] pan Dragoilovi[ć učini ovi oltar] na slavu [i počtene blaženog zač]etia na novoj kapeli (...) baštinu u Borovicu.«¹² Ponovno je pisan u prvom licu, a otkriva namjenu smještaja slike u novoj kapeli u Borovici, mjestu koje je možda mjesto njegova podrijetla, jer u oštećenu tekstu tamo spominje i »baštinu«.

Oba djela na kojima je kao naručitelj zabilježen Stjepan Dragojlović u bosansko-hercegovačkoj literaturi i u sadašnjem smještaju u zbirci Franjevačkoga samostana sv. Ivana (Ive) Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci vode se kao njegova autorska djela, premda međusobno pokazuju tek srodnosti zajedničke venecijanske škole i razdoblja, ali ne i istoga umjetnika. Za sliku nastalu 1621. godine moguće je i predložiti atribuciju na temelju komparativne građe, ali i dijelom čitljivoga potpisa koji u sadašnjem stanju nije vidljiv, no zabilježen je u literaturi.

Umjetničko djelo kakvim ga danas vidimo prošlo je opsežne restauratorske zahvate o kojima podatci nisu dostupni, ali je vidljivo temeljito čišćenje, rentoaliranje, doslikavanje otpalih slojeva boje. Slika je posljednji put restaurirana uoči velike franjevačke izložbe (1987–1989.).¹³ Srećom, Đoko Mazalić (1956. g.) iznimno je detaljno opisao njezina oštećenja i jedno stanje prije restauratorskih zahvata, te tragove prijašnjih čišćenja i popravaka, pa u usporedbi njegovih bilješki i sadašnjega stanja možemo procijeniti barem to koliko je veliki udio restauratorskoga kista.¹⁴ Stoga je i sud o slici ograničen činjenicom da su joj izvorne likovne značajke tek djelomično vidljive.

Na slici je prikazan krupni lik Bezgrješne Bogorodice (lat. *Immaculata*), čiji je opis preuzet iz Ivanova proročkoga viđenja u *Otkrivenju*: »I znamenje veliko pokaza se na nebu: Žena odjevena suncem, mjesec joj pod nogama, a na glavi vijenac od dvanaest zvijezda« (Otk. 12, 1). Okružena je simbolima koji prikazuju zazine Bogorodici u lauretanskim litanijama, to jest lauretanskim emblemima, a čitajući odozgo prema dolje s lijeve strane nalaze se: *Ogledalo pravde; Skala nebeska; Zdenac života; Toranj bjelokosni*, a zdesna: *Zvijezda jutarnja; Kuća zlatna; Izvor života; Toranj Davidov i Vrata nebeska*.¹⁵ Drveće u krajoliku također ima preneseno značenje, i odnosi se na usporedbe Bogorodice s palmom, maslinom, cedrom i ružinim grmom. Tim molitvama, lauretanskim litanijama širila se posebno popu-

larna pobožnost prema Bogorodici, a koja se razvila nakon čudesnoga prelaska njezine kućice iz Nazareta na zapadni, za nju sigurniji dio Mediterana. Čudo spominje fra Bono Benić među događajima iz opće povijesti, odnosno u kronologiji svjetske povijesti u uvodu svoga ljetopisa: »1291. bi donesena po ruke anđeoske kuća Gospina iz Nazareta u Trsat, u Liburniju. 1294. ista, po isti način, bi s Trsata odnesena u Loret/o/, gdi je i sada po volji Božjoj.«¹⁶ Loretska ikonografija zastupljena je dakle u bosansko-hercegovačkoj umjetničkoj baštini istovremeno s rastom loretske pobožnosti u katoličkim zemljama u drugoj polovini 16. stoljeća i početkom 17. stoljeća, o čemu svjedoče prizori Bogorodice okružene simbolima ili emblematskim nizovima srodnima sutješkome, primjerice na slici *Immaculata* koju je Giovanni Battista Fiameri naslikao nakon 1598. godine za crkvu S. Vitale u Rimu.¹⁷

U dnu slike u Kraljevoj Sutjesci naslikana su i dva muška lika. Arhaično su smješteni u dnu, izdvojeni iz prizora i prikazani poprsjem. Lijevo je sv. Stjepan Prvomučenic u desnom poluprofilu, a desno naručitelj u lijevom poluprofilu. Prema natpisu na knjizi u svečevim rukama njemu sučeljeni lik je Stjepan Dragojlović, a za takvu identifikaciju u prilog govori i njegov smještaj u desni donji kut, tako da su mu i Bogorodica i svetac-zaštitnik s hijerarhijski važnije, desne strane. No, natpis bosančicom s Dragojlovićevim imenom nije bio jedini na slici. Prije restauriranja, Đoko Mazalić uspio je pročitati neka slova pisana latinicom na drugom listu rastvorene knjige: »Na lijevoj stranici ostalo je od latinskoga zapisa samo nekoliko slova: . RA.. ili BA .. u prvom redu, .. ANA .. u drugom, .. NCE .. u trećem.«¹⁸ U tim je fragmentima moguće naći dodatnu potvrdu da je riječ o slikaru na koga upućuju i stilske značajke djela, a koji se potpisivao BALDISSERA D'ANNA (slova u trećem redu možda su označavala grad, Veneciju, ili naznaku »PINXIT, PINSE« ?).

Atribucija slike Baldassareu d'Anna upire se o brojne analogije s potpisanim ili prihvaćenim autorovim djelima, s dužnom ogradom s obzirom na snažni restauratorski zahvat. Budući da je dugo bila pripisana Stjepanu Dragojloviću, i da je tu milu misao o domaćem slikaru s kraja 16. i početka 17. stoljeća zacijelo teško odbaciti, pobrojat ću srodnosti koje podržavaju ubravanje djela u opus Baldassare d'Anna: kompozicija slike s naglašenom veličinom Bogorodice oko koje se opleću simboli posebne pobožnosti prema njoj te kadar koji reže u donjem dijelu lik sv. Stjepana Prvomučenika i Stjepana Dragojlovića usporedivi su sa slikom *Bogorodica predaje krunicu sv. Katarini Sienskoj* i sveci u župnoj crkvi u Roču, gdje su oko uvećanoga Bogorodičina trona smještena otajstva krunice, a u dnu su poprsjem prikazani molitelji.¹⁹

Na obje slike su na isti način riješeni i svjetlosni diskovi iza Bogorodice: manji svetokrug oko glave i veći iza poprsja. Podudarnosti s djelima Baldassare d'Anna nalaze se i u načinu oblikovanje te u rješenju pojedinih motiva: impostacija Bogorodice u gornjem dijelu tijela, rješenje njezina vela s kratkim i oštrim lomovima nad glavom, dvostruki nabor rukava haljine pod miškom i jedan duboki usjek u laktu, te golubica Duha Svetoga istovjetni su na njegovoj potpisanoj slici *Silazak Duha Svetoga* u župnoj crkvi Duha Svetoga u Vrbanju na otoku Hvaru²⁰ (uspoređi također crtež ruku Bogorodice na obje slike, uska zapešća i duge prste koji su sklopljeni tako da se dodiruju samo vrhovima, a srodno im je rješenje na slici *Silaska Duha Svetoga* iz 1636. godine u župnoj crkvi sv. Lovre u mjestu Conselve kraj Padove),²¹ te na potpisanoj i datiranoj (1606. g.) oltarnoj pali *Bogorodice, zaruke sv. Katarine, anđeli, sveci i naručitelji* u župnoj crkvi sv. Maura (Mavra) u Izoli (Slovenija).²² Impostacija sutješke Bogorodice usporediva je nadalje s onom sv. Klare na oltarnoj pali *Sv. Klara, sv. Antun Padovanski i sv. Didak* u zbirci Franjevačkoga samostana sv. Lovre u Šibeniku (uspoređi također lice sv. Antuna na šibenskoj slici i sv. Stjepana Prvomučenika na sutješkoj, te crtež desne ruke oba sveca),²³ a Bogorodičino lice na slici u Kraljevoj Sutjesci približava se onome donatorice uz desni rub spomenute slike u Roču (uspoređi također nabiranje orukavlja Bogorodičine crvene haljine na obje slike). Nadalje, stabljika ljiljana kraj Stjepana Dragojlovića na sutješkoj slici, na kome su dva široko rascvala (gotovo ocvala) cvijeta i dva pupoljka, istovjetna je onoj u ruci sv. Katarine Sienske na slici *Sv. Katarina Sienska s vizijom Krunjenja Bogorodice i svecima* u Dominikanskoj crkvi u Starom Gradu na Hvaru,²⁴ a slikar taj motiv ponavlja često, primjerice u ruci sv. Antuna na potpisanoj i datiranoj (1636. g.) pali *Sv. Jeronim s vizijom Bogorodice od škapulara, sv. Franjom Asiškim i sv. Antunom* u Martinščici na Cresu.²⁵ Usporedivi su i oblici te veličine dubokoga polumjeseca s oštro zasjenčanim bridom, i poljski cvjetić s četiri latice s onima na potpisanoj oltarnoj slici *Bezgrješne sa sv. Bernardinom i drugim svecima* u crkvi Gospe od Staroga grada u Pagu.²⁶ Usprkos činjenici da je svoja djela često potpisivao, umjetnik ih je rijetko datirao: »Med številnimi (brojnim) deli, ki jih je Baldassare d'Anna napravil za dalmatinske in istarske naročnike, je izolska, poleg tiste v Martinščici na Cresu, edina datirana: BALDISSERA D'ANNA P. 1606.«²⁷ Daticija slike iz Kraljeve Sutjeske u 1621. godinu pokazuje se važnom i u razrješenju trome kronologije, odnosno sporih i malih promjena kroz tri desetljeća raspona između prve i posljednje datirane slike Baldassarea d'Anna. Primjerice, na osnovi brojnih usporednica i autocitata, slika iz Vrbanja na Hvaru mogla bi vremenski odgovarati onoj u Kraljevoj

2. Baldassare d'Anna, *Bezgrješno začće s lauretanskim simbolima*, sv. Stjepanom Prvomučnikom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem, 1621, Kraljeva Sutjeska, zbirka Franjevačkoga samostana sv. Ivana (Ive) Krstitelja / Baldassare d'Anna, *Immaculate Conception with the Lauretan Symbols, St. Stephen the Protomartyr, and the donor Stjepan Dragojlović*, 1621., Kraljeva Sutjeska, Collection of the Franciscan monastery of St John (Ivo) the Baptist.

Sutjesci.

O slikaru Baldassareu d'Anna Rodolfo Pallucchini (1981. g.) piše: »Baldassar d'Anna, flamanskoga podrijetla, vjerojatno rođen u Veneciji oko 1560, naveden je u *Fraglia* (ceh venecijanskih slikara) od 1598. do 1639. godine (Favaro, 1975.) s imenom *Baldissera Anna*; ponovno je spomenut

(na istome mjestu) u jednoj *Tansi* (porezno izuzeće) iz 1642. godine. Učenik Leonarda Corone, d'Anna je surađivao s njim u *Ciklusu Muke Kristove*, između 1600. i 1605. godine, za *Scuola di S. Fantin* (...). Premda se njegova slikarska djelatnost nastavila nakon 1630. godine (barem što se tiče njegova upisa u *Fragliu*), d'Anna je konzervativan, i u biti

se drži kasnomanirističke kulture, uvodeći u nju akademske naglaske.«²⁸ Kruno Prijatelj dalmatinski opus Baldassarea d'Anne obrađuje u više navrata, a u poglavlju o djelima »mletačkih slikara Palmina kruga« u pregledu barokne umjetnosti u Dalmaciji (1982. g.) zaključuje: »Tintoretov utjecaj, primljen po svoj prilici preko Corone, vidljiv je u nekim svećakim likovima, u koloritu (...). Dok sv. Jerolim na pali u Sv. Nedjelji podsjeća ponešto na neke likove kasnog Medulića, u likovima svetica naslućuju se odjeci Padovaninove tipologije. U pokušajima ostvarivanja dramatskih svjetlosnih kontrasta prisutan je također utjecaj Palme Mlađega. Dok se u prilično banalnim kompozicijama, u tvrdom tretiranju likova i njihovim bezizražajnim fizionomijama može osjetiti da se ne radi o umjetniku izuzetnog nadahnuća, neke pojedinosti govore da je imao i izvjesnog slikarskog talenta. (...) U kolorističkoj gami spomenutih malih kompozicija možemo osjetiti i odjeke manirističke palete u odnosima žutih, crvenih, plavih i zelenih tonaliteta.«²⁹ Radoslav Tomić (2002. g.) za dalmatinska djela nadalje ističe: »Treba naglasiti da je D'Anna u prvom redu vješt kompilator. Sakrivši se iza renesansne baštine on potkrada svoje prethodnike i svoje suvremenike rukopisom koji usprkos krutosti posjeduje finoću i sjaj koji su mogli izrasti samo u umjetnički zasićenoj sredini kao što je Venecija.«³⁰ Nina Kudiš Burić (2006.) za istarska djela ističe: »Valja, međutim, istaći da intervencija članova d'Annine bottege ne uvjetuje nužno i pad kvalitete djela. Za sada je poznato samo Baldassareovo ime te ime njegova starijeg brata Melchiorrea, koji se u dokumentima slikarske bratovštine (član od 1612. do 1637.) navodi kao Marchiò d'Anna (...).«³¹

Nakon pregleda citata koji sažimljaju stilski profil Baldassarea d'Anna na temelju njegovih venetskih, dalmatinskih i istarskih djela, prepunih referenci na velikane slikarstva iz protekloga, 16. stoljeća, u taj isti mozaik mogu uključiti i djela iz baštine Franjevačke provincije Bosne Srebrene: otprije poznati *Posljednji sud* iz Kreševa, te *Bezgrješno začće s lauretanskim simbolima*, sv. Stjepanom Prvomučnikom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem (1621. g.) iz Kraljeve Sutjeske.

BILJEŠKE

1 MARIJAN BOGDANOVIĆ, *Ljetopis kreševskoga samostana*. Priredio i preveo dr. sc. fra Ignacije Gavran. Sarajevo, Zagreb, Synopsis, 2003, str. 52.

2 Ulje na platnu, 159 x 186 (mjereno s lica).

3 SMAIL TIHIĆ, *Starije slike i predmeti umjetnog zanata u kreševskom samostanu* u: »Naše starine«, III, Sarajvo, Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine, 1956, str. 198, 199.

4 SVETLANA RAKIĆ, *Slikarstvo i skulptura* u: AA. VV. *Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija*, nav. dj., 1988, str. 53, 210, kat. 24. Slika nije reproducirana.

5 KRUNO PRIJATELJ, *Le opere di Baldassare d'Anna in Dalmazia* u: »Arte Veneta«, XXI, Venezia, Fondazione Giorgio Cini, 1967, str. 215–217; CVITO FISKOVIĆ, *Dva pravilnika trogirskih bratovština na hrvatskom jeziku* u: »Čakavska rič«, 1, Split, Književni krug, 1971, str. 115; CVITO FISKOVIĆ, *Urbanističko usavršavanje Korčule Kanaveličeva vremena* u: *Zbornik otoka Korčule*, III, Zagreb, Kulturno-povijesno društvo »Bratska sloga« Žrnovo, Kulturno-povijesno društvo »Crnomiri« Čara, 1973, str. 81; KRUNO PRIJATELJ, *Slike Baldassare d'Anna u Dalmaciji* u: *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, III, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975, str. 44–53; GRGO GAMULIN, *Pabirci za maniriste* u: »Peristil«, *Zbornik radova za povijest umjetnosti*, 20, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1977, str. 64–65. U osamdesetima i devedesetima prinose katalogu djela objavili su i ZORAIDA DEMORI STANIČIĆ, *Još jedno djelo Baldassarea d'Anna u Dalmaciji* u: »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 21 (Fiskovićev zbornik), Split, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1980, str. 474–482; GRGO GAMULIN, *Prijedlozi za slikarstvo renesanse i manirizma u Veneciji* u: »Radovi Instituta za povijest umjetnosti«, 10, Zagreb, Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1986, str. 76; IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, *O autorima dviju slika posvećenih pobjedi kod Lepanta* u: »Radovi Instituta za povijest umjetnosti«, 17/2, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, 1993, str. 51–56; NINA KUDIŠ, *Dva priloga slikarstvu prve polovice 17. stoljeća u Istri* u: »Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji«, 33 (Prijatelj zbornik II), Split, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, 1986, str. 252–257.

6 GRGO GAMULIN, nav. dj., 1977, str. 63.

7 Ulje na platnu, 700 x 2200 cm.

8 Usp. MILAN PELC, *Rotina grafička interpretacija Michelangelova »Posljednjeg suda«* u: »Radovi Instituta za povijest umjetnosti«, 17/2, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, 1993, str. 35, 36; šire MILAN PELC, *Život i djela šibenskoga bakroresca Martina Rote Kolunića*, Zagreb – Šibenik, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 1997. – Vrlo srodna slika *Posljednji sud* Filipa Naldija iz 1759. godine (Katuni), izložena na izložbi *Dalmatinska zagora – nepoznata zemlja* u Klovićevim dvorima u Zagrebu (jesen 2007.), otkriva da je grafički predložak kojim se nadahnuo Baldassare d'Anna dugo bio u »optičaju«. Usp. RADOSLAV TOMIĆ, *Slikarstvo Filipa Naldi* u: »Radovi Instituta za povijest umjetnosti«, 30, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, 2006., str. 163–183 (165).

9 Usp. komparacije za sliku *Bezgrješno začće s lauretanskim sim-*

bolima, sv. Stjepanom Prvomučenikom i donatorom Stjepanom Dragojlovićem (1621. g.) obrađene u nastavku rada.

10 Ulje na platnu, 160 x 82 cm. Kraljeva Sutjeska, Franjevački samostan sv. Ivana Krstitelja. Usp. ĐOKO MAZALIĆ, nav. dj., 1956, str. 103–104.

11 Ulje na platnu, 154 x 173 cm.

12 Čitanje preuzeto od Đoke Mazalića, koji se pak dijelom oslanja na transkript fra Rafe Barišića (i ispravlja ga): »*Slike Dragojlovića u Sutjesci spomenuo je fra Rafo Barišić u svom članku 'Franjevački samostan i crkva u Sutjeskoj', čitajući na starijoj slici signaturu Pravoilović (Gl. Z. muz. 1890, str. 35 i 38).*« Usp. ĐOKO MAZALIĆ, *Nekoliko primjeraka slikarske umjetnosti Bosne i Hercegovine od XVI. – XIX. vijeka* u: »Naše starine«, III, Sarajvo, Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine, 1956, str. 102, bilj. 6.

13 Usp. SVETLANA RAKIĆ, *Slikarstvo i skulptura* u: AA. VV. *Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija*. Zagreb, Muzejsko-galerijski centar, 1988, str. 52, 53, 72 (reprodukcija), 209, kat.10. Izložba u povodu koje je izdan spomenuti katalog održana je u Sarajevu, Zagrebu, Ljubljani i Milanu. Na podacima o tome kada je slika posljednji put restaurirana zahvaljujem dr. sc. fra Stjepanu Duvnjaku iz Kraljeve Sutjeske.

14 »Ova slika danas ne čini na gledaoca utisak onako potpune cjeline kao pređašnja (misli na Raspeće Stjepana Dragojlovića). Može tome biti uzrok i vrlo rđavo stanje slike, možda i neko neuko čišćenje lica i ruku Bogorodice ili ev. popravljnje bojom. (...) Danas je u vrlo lošem stanju tako da ni foto-snimak cijele slike nije uspio; (...) Iznad glave Bogorodice ima u platnu uspravna pukotina od 5 cm duljine i 1 cm širine. U gornjem lijevom uglu vide se 4 rupe kao od debelih eksera, a u donjem lijevom uglu po lijevom ramenu sv. Stjepana i po donjem rubu knjige ime velika pukotina po sastavu platna duga 44 cm. Na Bogorodičinom plaštu, podnu, desno, otpala je sasvim boja i imaju dvije uspravne pukotine, jedna do druge, veličine 7 i 9 cm. Odatle prema dnu slike otpala je boja po cijeloj širini a naročito pred rukama figure u narodnoj nošnji. Sva je slika inače pokrivena sitnim krakelurama, a boje su potamnjele.« ĐOKO MAZALIĆ, nav. dj., 1956, str. 105.

15 O loretskoj ikonografiji usp. IVANA PRIJATELJ PAVIČIĆ, *Loretske teme. Novi podaci o štovanju loretske Bogorodice u likovnim umjetnostima na području »Ilirika«*. Rijeka, Vitagraf, 1994.

16 BONO BENIĆ, *Ljetopis sutješškoga samostana*. Priredio i preveo dr. sc. fra Ignacije Gavran. Sarajevo – Zagreb, Synopsis, 2003, str. 37.

17 Usp. AA.VV., *Rom in Bayern*. Katalog izložbe. München: Bayerische Nationalmuseum & Hirmer Verlag GmbH, 1997, str. 479–481 (Gabriele Wimböck).

18 ĐOKO MAZALIĆ, nav. dj., 1956, str. 104.

19 Usp. VIŠNJA BRALIĆ – NINA KUDIŠ BURIĆ, *Istria pittorica: Dipinti dal XV al XVIII secolo*. Rovinj – Trst, Centro di ricerche storiche, Unione italiana – Fiume, Università popolare di Trieste, 2005, str. 360–362, kat. 482 (Nina Kudiš Burić).

20 Usp. KRUNO PRIJATELJ, *Slike Baldassare d'Anna u Dalmaciji* u: *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, III, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975, str. 44–46.

21 Usp. RODOLFO PALLUCCHINI, *La pittura veneziana del*

Seicento. Tomo secondo. Milano, Electa, 1981, str. 490, kat. 130.

22 TOMAŽ BREJC, *Slikarstvo od 15. do 19. stoljetja na Slovenski obali: Topografsko gradivo*. Koper, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo, Piran, 1983, str. 55, reprodukcija 38 na str. 219.

23 Usp. RADOSLAV TOMIĆ, *Dopune slikarstvu u Dalmaciji (Baldassare D'Anna, Antonio Bellucci, Antonio Grapinelli, Giovanni Battista Augusti Pitteri, Giovanni Carlo Bevilaqua)* u: »Radovi Instituta za povijest umjetnosti«, 29, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, 2005, str. 171–172.

24 Usp. KRUNO PRIJATELJ, nav. dj., 1975, str. 44–47. Na potpisanoj i datiranoj slici Bogorodice s Djetetom na prijestolju i svecima u župnoj crkvi sv. Maura u Izoli iz 1606. godine, motiv ljljana znatno je raskošnije slikan, nego na kasnijim djelima.

25 Usp. GRGO GAMULIN, *Pabirci za maniriste* u: »Peristol«, Zbornik radova za povijest umjetnosti, 20, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, 1977, str. 64, 65.

26 Usp. KRUNO PRIJATELJ, nav. dj., 1975., str. 49, 51, 52.

27 TOMAŽ BREJC, nav. dj., 1983., str. 55.

28 »D'origine fiamminga, Baldassar d'Anna, probabilmente nato a Venezia verso il 1560, è citato nella Fraglia dal 1598 al 1639 (Favaro, 1975) col nome di Baldissera Anna; viene ancora menzionato (ibidem) in una Tansa del 1642. Allievo di Leonardo Corona, il d'Anna collaborò con lui nel ciclo di Storie della Passione, tra il 1600 ed il 1605, per la Scuola di S. Fantin (...). Nonostante che la sua carriera pittorica si sia inoltrata fino al 1639 (almeno per quanto riguarda la sua iscrizione alla Fraglia), il d'Anna è un conservatore, che s'attiene ad una cultura fondamentalmente taroimanieristica, imponendola con accenti più accademici.« RODOLFO PALLUCCHINI, nav. dj., 1981, str. 54, 55.

29 KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Dalmaciji* u: ANĐELA HORVAT – RADMILA MATEJČIĆ – KRUNO PRIJATELJ, nav. dj., 1982, str. 808.

30 RADOSLAV TOMIĆ, *Splitska slikarska baština: Splitski slikarski krug u doba mletačke vladavine*. Zagreb, Matica hrvatska, 2002, str. 57, 58.

31 VIŠNJA BRALIĆ – NINA KUDIŠ BURIĆ, *Slikarska baština Istre: Djela štafelajnog slikarstva od 15. do 18. stoljeća na području Porečko-pulske biskupije*. Zagreb – Rovinj, Institut za povijest umjetnosti, Centar za povijesna istraživanja, 2006, str. 389, kat. 320 (Nina Kudiš Burić). Usp. također talijansko izdanje: VIŠNJA BRALIĆ – NINA KUDIŠ BURIĆ, *Istria pittorica: Dipinti dal XV al XVIII secolo*. Rovinj – Trst, Centro di ricerche storiche, Unione italiana – Fiume, Università popolare di Trieste, 2005, str. 362, kat. 482 (Nina Kudiš Burić).

Summary

Sanja Cvetnić
Baldassare d'Anna in Kreševo and Kraljeva Sutjeska

*The painting of the Last Judgment in the Franciscan church of St. Catherine in Kreševo was attributed to Baldassare d'Anna, »the little painter of Venetian epigonic mannerism«, as he was called by Grgo Gamulin in 1977, on the basis of the artist's signature, before the exhibitions *Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija/Bosnian and Herzegovinian Franciscans at the Crossroads of Cultures and Civilizations* (1987.-1989.). The painting was also recorded by the chronicle of the Kreševo Monastery in 1986 as »old«, so it is most likely that it was originally commissioned by the Franciscans..*

The painting of the Immaculate Conception with the Lauretan Symbols, St. Stephen the Protomartyr, and the donor Stjepan Dragojlović (1621.) in the collection of the Franciscan monastery of St. John (Ivo) the Baptist in Kraljeva Sutjeska has been so far considered a work by the donor, Stjepan Dragojlović. On the basis of comparative material and of date from literature about a lost signature the author attributes the painting to Baldassare d'Anna, with some reservations due to heavy preservation work undertaken before the above mentioned exhibitions about which there is no documentation available.